

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KONSTRÜKTİVİST YAKLAŞIMLAR

Sezgin Kaya

Uludağ Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Araştırma Görevlisi



Özet

1990'lı yıllarla birlikte Uluslararası İlişkiler alanında yeni bir teorik yaklaşımın ortaya çıktığı görülmüştür. Pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında konumlandırılan ve bu nedenle 'üçüncü yol' olarak nitelendirilen bu yaklaşım, uluslararası ilişkilerin sosyal yanına yaptığı vurgu nedeniyle sosyal konstrüktivizm olarak adlandırılmaktadır. Disiplinin ana-akımından birçok açıdan ayrılan konstrüktivizmin, benimsenen epistemolojik pozisyonlarındaki farklılıklar nedeniyle değişik türleri bulunmaktadır. Bu farklılaşma ilgili yaklaşımın Uluslararası İlişkiler teorileri içindeki yerini ve dolayısıyla 'üçüncü yol' olma pozisyonunu tartışılmalı hale getirmektedir. Bu yaklaşımın en ayırt edici yanı, uluslararası ilişkiler analizlerine yönelik farklı ontoloji önerisidir. Uluslararası siyasanın temel yapılarının maddi olmaktan çok sosyal olduğunu ileri süren konstrüktivizm, normatif olanın maddi yapılar üzerindeki önceliğini savunur. İlgili yaklaşım, disiplinin ana-akımını oluşturan pozitivist teorilerin göz ardı ettiği kimlik, kültür, söylem ve dil gibi sosyo-kültürel faktörlerin uluslararası ilişkiler analizlerine katılmasını olanaklı kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Konstrüktivizm, Büyük Tartışmalar Yaklaşımı, "Üçüncü Tartışma", Oluşturucu Teori, Amil-Yapı Tartışması.

Constructivist Approaches in International Relations

Abstract

Starting with the 1990's, a new theoretical approach has emerged in the field of International Relations. This approach, which was positioned between the positivist theories and post-positivist theories and thus described as the 'third way', is also named as social constructivism due to the emphasis it puts on the social aspect of the international relations. Because of the differences in the epistemological positions adopted, there are different types of constructivism, which is different from the main-stream of the discipline in many ways. The said differences makes the place of the approach in question within the International Relations theories and thus its position as the 'third way' controversial. The most distinctive aspect of this approach is its suggestion of different ontology towards the international relations analyses. Suggesting that the basic structures of the international policy are social, rather than material, constructivism argues for the priority of the normative structures over the material ones. The said approach makes the participation of the socio-cultural factors such as identity, culture, discourse and languages, which are ignored by the positivist theories constitutes the main-stream of the discipline, into the international relations analyses possible.

Keywords: Constructivism, The Great Debates Approach, "The Third Debate", Constitutive Theory, Agent-Structure Debate.

Uluslararası İlişkilerde Konstrüktivist Yaklaşımlar

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler disiplini, bu alandaki teorik yaklaşımların çokluğu nedeniyle nicel anlamda oldukça ‘zengin’ bir görünüme sahiptir. Bu durum büyük oranda disiplinin kendi doğasından kaynaklanmaktadır. Dünya siyasasının karmaşık yapısı göz önünde tutulduğunda, bu alanda her olgu ve olayı açıklayabilecek bir teorinin olmasını beklemek de zaten pek mümkün değildir. Köni’nin de belirttiği üzere (2001: 8), disiplin içerisinde bu türden bir ‘büyük teori’ henüz geliştirilebilmiş değildir. Disiplinin tarihine bakıldığında, uluslararası olaylarca yönlendirilen bir ritme bağlı olarak zaman içerisinde bir takım teorik yükselişler ve inişlerin olduğu görülür (Kahler, 1997: 41). Belli dönemlerde, belli olaylara yönelik olarak bazı teorilerin diğerlerine nazaran daha fazla rağbet görmesi söz konusu olabilmektedir. Bu alandaki teorilerin genellikle ilk ortaya atıldıkları dönemdeki açıklayıcılık kapasitelerini zamanla kaybeden nitelikteki orta-boy teoriler olduğu (Arı, 2004: 28) düşünülecek olursa, bu durum daha kolay anlaşılabilir. Bunun yanı sıra, teorilerin evrensel nitelikte, zamandan ve mekândan bağımsız şeyler olmadığı gerçeğini de unutmamak gerekir. Belli bir durumu anlama-açıklama çabası, yani teorileştirme süreci, tıpkı sosyalleşme sürecimiz gibi içinde bulunduğumuz sosyo-kültürel çevreden yoğun bir biçimde etkilenmektedir. Dolayısıyla, herhangi bir teorinin diğerlerine karşı a priori bir üstünlüğünden söz etmek doğru olmayacaktır (Yurdusev, 2005: 159).

Disiplinin sergilemiş olduğu bu görüntü teoriye duyulan gereksinimi daim kılmakta; bunun pratikteki karşılığı ise doğal olarak, birbirinden farklı ve yarışma halindeki çok sayıda teorik yaklaşım olmaktadır. Bu teorik ‘çoğulluk’ durumu bazen bir sorunmuş gibi görülse de aslında kimi sonuçları açısından faydalıdır. Öncelikle, tek bir şablona bağlı kalmaktansa birbiriyle yarışma halinde olan farklı görüş açılarının sahip olmak, daha tercih edilir bir durumdur.

Öte yandan farklı kuramlar arasında bu türden bir yarışmanın olması, ilgili kuramların güçlü ve zayıf yanlarını açığa çıkaracak, yalınlaşmalarına yardımcı olacak ve geleneksel yaklaşımların zayıflıklarını ortaya koyacaktır (Walt, 1998: 15). Kısacası bu teorik çoğulluk durumu, hem teorinin hem de disiplinin kendi doğası göz önünde bulundurulduğunda, kaçınılmaz ve hatta istenilir bir şey olarak görülmelidir. Kanaatimizce buradaki asıl sorun, bu nicel zenginliğe karşın disiplinin yeterince kendine özgü teorik yaklaşım geliştirememiş olmasıdır. Uluslararası İlişkiler disiplini, diğer disiplinlerdeki yazarlara bir ilham kaynağı olarak sıklıkla atıf yapması ve oralardan devşirdiği fikirleri kendisi için uyarlaması nedeniyle, bir çeşit “fikir ve yazar ithalatçısı” görünümündedir. Bu durum büyük oranda disiplinin kendi tarihsel gelişimiyle alakalıdır. Diğer sosyal bilim dallarına göre nispeten daha geç bir zamanda ortaya çıkan ve daha yavaş bir şekilde gelişen Uluslararası İlişkiler, II. Dünya Savaşı’ndan sonra disiplinler bir momentum kazanmıştır (Kubalkova vd., 1998: 5, 9)

Bununla birlikte, disiplinin gerçek anlamda çoğulcu bir kimlik kazanmasının Soğuk Savaş sonrası dönemde gerçekleştiğini de belirtmek gerekir. İlgili dönemde Amerikan kaynaklı olmayan görüşler disiplin içerisinde daha fazla yankı bulmuş, çeşitli yöntem ve kuramların meşru sayılması söz konusu olmuştur (Walt, 1998: 18). Ancak, bu gelişmeler de Uluslararası İlişkiler’in bir Amerikan disiplini olarak görülmesine engel olabilmemiş değildir. Waever’in de belirttiği gibi (1998), Uluslararası İlişkiler disiplini çeşitli nedenlerden dolayı bir Amerikan sosyal bilimi olarak görülebilir. 1980’li yıllardan beri farklı arayışlar olmakla birlikte, disiplin içerisinde bir Amerikan hegemonyası söz konusudur ve bu, disiplinin teorik görünümünü de etkilemektedir.

İnceleme konumuz olan konstrüktivizm de aslında 1980 sonrası dönemde ortaya çıkan bu arayışlardan biri olup, disiplin içindeki teorik çoğulluk durumunun bir unsuru halini almıştır. Ancak hemen belirtelim ki, tek bir konstrüktivizm türünden bahsetmek mümkün değildir. Uluslararası İlişkiler yazını incelendiğinde birçok konstrüktivist yaklaşımla karşılaşmak mümkündür. Çalışmanın amacı, ilgili yaklaşımların ortak noktalarından hareketle konstrüktivizmin kendine özgü yanlarını ve Uluslararası İlişkiler teorileri içerisindeki yerini göstermektir. Bu çerçevede öncelikle disiplinin teorik gelişimini ve konstrüktivist yaklaşımların ortaya çıkışını açıklamak amacıyla, Büyük Tartışmalar (The Great Debates) yaklaşımını ve bu yaklaşım içerisinde önemli bir yeri olduğunu düşündüğümüz Üçüncü Tartışma (The Third Debate)’yı ele alacağız. Daha sonra konstrüktivist Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarının daha net anlaşılabilmesi açısından gerekli olduğunu düşündüğümüz sosyal konstrüktivizmi, bu düşünce içerisinde oldukça önemli

bir yeri olan *amil* (agent), *kural* ve *yapı* ilişkileri açısından inceleyeceğiz. Sosyal konstrüktivist düşünceye ilişkin değerlendirmenin ardından, konstrüktivist yaklaşımları kendilerini disiplinin ana-akımından ayıran temel varsayımları çerçevesinde açıklamaya çalışacağız. Bu bağlamda ilgili yaklaşımların uluslararası yapı, anarşi, kimlik, çıkar, egemenlik, güvenlik ve söylem gibi kavramlara yönelik farklı bakış açıları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise konstrüktivist yaklaşımların türlerine kısaca değinilecektir.

1. ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİNİN TASNİFİ SORUNU VE BÜYÜK TARTIŞMALAR YAKLAŞIMI

Uluslararası İlişkiler disiplininin sergilediği bu teorik görünüm, bu alandaki teorilerin gelişmelerinin açıklanmasına ve tasniflerine yönelik bazı çabaları da beraberinde getirmiştir (örnekler için bkz. Smith, 1997; Neufeld, 1995: 49). Bir anlamda alanın teorik haritasını çıkarmayı amaçlayan bu türden her girişimin, böylesi bir çabayı karşılama açısından yetersiz kaldığı ve kaçınılmaz olarak birtakım eksiklikler içerdiği görülmektedir. Bu tip çabalardan biri olan ve konstrüktivist yaklaşımların ortaya çıkışını açıklama bakımından oldukça işlevsel olduğunu düşündüğümüz Büyük Tartışmalar yaklaşımı da benzer sorunlara sahiptir (bkz. Kahler, 1997: 21–3). Söz konusu yaklaşımın birtakım kurgusal eksiklikleri olup, tıpkı diğer tasnif biçimlerinde olduğu gibi kabaca bazı ayrımlara ve genellemelere gidilmiştir. Bundan dolayıdır ki, ilgili yaklaşım çeşitli gerekçelerle eleştirilmektedir¹. Mevcut eleştirilere karşın,

1 Örneğin Navon, bu yaklaşımına yönelik eleştirilerini üç nokta üzerinde toplamaktadır. Öncelikle, ilk tartışmanın insan doğasına ilişkin muhafazakar ve devrimci görüşler arasındaki ‘ideolojik bir argüman’ olduğunu düşünen yazar, bu tartışmanın henüz bitmemiş olduğunu iddia etmektedir. Yazara göre bu tartışma, Sokrates öncesi dönemden beri var olan ve Batılı düşünürlerin idealistler ve realistler olarak ikiye bölünmesine yol açan daha kapsamlı ve felsefi bir tartışmadır. Navon’a göre ikinci tartışma ise insan bilgisine dair rasyonalist ve rasyonalist olmayan görüşler arasındaki oldukça kapsamlı ve eski bir felsefi sorun olup, henüz güncelliğini yitirmiş değildir. Bu tartışma, aslında Uluslararası İlişkiler teorilerinin ‘bilimsel’ ve ‘tarihsel’ görüşler olarak ayrıldığı varsayımına dayanan bir tartışmadır. Bunlardan ilki devlet davranışlarının evrensel nitelikteki yasalarca anlaşılabilirliğini varsaymakta olup, aslında dedüktif iken; ikincisi, devlet davranışlarının tarihsel bağlamı içerisinde genel yönleri ile değerlendirilmesi gerektiğini öngören induktif bir yaklaşımdır. Navon’a göre ‘üçüncü tartışma’ ise Fransız dekonstrüktivistlerinin (yapı-bozumcular)

Büyük Tartışmalar yaklaşımı uluslararası teorinin gelişimini kronolojik bir bakış açısıyla ve oldukça geniş bir biçimde karakterize ediyor olması nedeniyle, önemli bir açıklayıcılık kapasitesine sahiptir (Smith, 1997: 13).

Kısaca özetlemek gerekirse, Büyük Tartışmalar yaklaşımı Uluslararası İlişkiler teorilerinin gelişimini üç büyük tartışma şeklinde açıklamaya çalışmaktadır. Buna göre, “birinci büyük tartışma” 1940’lı yıllarda idealizm ile realizm arasında yaşanmış olup, temel konusunu uluslararası barışın nasıl sağlanacağı sorusu oluşturmaktadır. Bu tartışma, daha ziyade realistlerin idealistler üzerindeki önceliğini kuran ve etik sorununca şekillendirilen bir tartışmadır. İnsan doğasına ilişkin temel bir takım varsayımlardan hareket edilen bu tartışmada, realizmin insan doğasını ‘kötü’ gören ve uluslararası politikayı bir güç ve çıkar mücadelesi olarak ele alan yaklaşımının idealizme üstün geldiği varsayılır. “İkinci büyük tartışma” ise geleneksel realizm ile davranışsalcılar arasında 1950 ve 1960’lı yıllarda yaşanmıştır. Bu tartışmanın konusu ise Uluslararası İlişkiler teorilerinin nasıl bilimsel bir temele oturtulacağıdır. Burada bilimsel deneyin, tarihsel yeniden inşaya üstün geldiğine dair metodolojik varsayım onaylanmaktadır. Bu tartışma sonrasında, doğa bilimlerindeki bilimsel metotların sosyal bilimlere de uygulanabileceğini öngören pozitivism Uluslararası İlişkiler disiplinin hâkim akımı haline gelmiştir. İlgili yaklaşım uyarınca “üçüncü büyük tartışma” 1980’li yıllardan itibaren pozitivistler ile post-pozitivistler arasında yaşanmakta olup², özü itibarıyla hâkim Uluslararası İlişkiler teorilerinin geçerliliğinin sorgulanması ve alternatif bakış açılarının geliştirilmesiyle ilgilidir. Aslında bu tartışma kimi felsefecilerin ve sosyal bilimcilerin “varılmış gibi görünen epistemolojik uzlaşıya” itiraz etmelerinden doğmuştur. Bu bağlamda söz konusu metodolojik ön kabul reddedilirken, post-pozitivist bir epistemolojinin uluslararası ilişkileri açıklama açısından pozitivismden daha geçerli olacağı iddia edilmektedir (bkz. Waeber, 1996; Kubalkova vd., 1998: 4)

Uluslararası İlişkiler yazını dikkatle incelendiğinde, konstrüktivist yaklaşımların ortaya çıkışının aslında büyük oranda bu “üçüncü tartışma” ile

Amerikan akademiyası üzerindeki etkisinden türetilmiş ve takipçileri post-modernistler ve konstrüktivistler olan bir akımdır (bkz. Navon, 2001: 611–4). Görüldüğü üzere Navon, aslında Uluslararası İlişkiler teorilerinin birbiri ardına gelen ve bir öncekinin bittiği varsayımına dayanan bir şekilde kronolojik olarak tasnif edilmesine karşı çıkmaktadır.

2 “Üçüncü tartışma”nın ne olduğuna dair farklı yaklaşımlar da bulunmaktadır. Örneğin kimi yazarlar, “üçüncü tartışma”nın aslında devlet-merkezci realistler ile transnasyonalistler arasında yaşandığı iddiasındadır (Smith, 1997: 14).

ilişkilendirildiği görülür. Bu nedenle çalışmada ağırlıklı olarak bu tartışma ele alınacaktır. Lapid (1989) tarafından ortaya atılan ve genel kabul gören görüşe göre “üçüncü tartışma” yukarıda da belirttiğimiz üzere, pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında yaşanmaktadır. Konunun daha net anlaşılabilmesi için, öncelikle tartışmanın tarafları konumunda bulunan pozitivist ve post-pozitivist teorilerin daha detaylı bir biçimde ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz. Bununla birlikte, söz konusu tartışmanın taraflarının Uluslararası İlişkiler yazınında farklı bir terminoloji kullanılarak adlandırıldığını da hemen belirtmek gerekir. Örneğin Keohane, ilgili tartışmanın taraflarını rasyonalistler ve reflektivistler olarak adlandırmaktadır³. Kendisini “aydınlanmanın çocuğu” olarak nitelendiren Keohane, insan hayatının bilginin ışığındaki insan faaliyetleri aracılığıyla daha iyi bir hale getirebileceğine inanmaktadır. Aydınlanmacı geleneğe mensup olan ve dolayısıyla Uluslararası İlişkiler alanında rasyonalist bir perspektif benimseyen yazar, rasyonalizm karşısındaki tüm görüşleri reflektivist (düşünümsel) olarak adlandırmaktadır (Keohane, 1988: 380–382). “Üçüncü tartışma”ya ilişkin farklı bir terminoloji benimseyen Smith ise Uluslararası İlişkiler’deki yeni yaklaşımları, yani post-pozitivist yaklaşımları, “eleştirel teoriler” olarak adlandırmaktadır (Smith, 1996: 12).

Burada belirtilmesi gereken bir diğer konu da benimsenen terminoloji hangisi olursa olsun, disiplin içindeki genel teorik çoğulluk durumunun bu tartışmanın tarafları konumundaki teoriler için de geçerli olduğudur. Dolayısıyla, söz konusu teorileri ayrı ayrı açıklamak yerine yine genellemelere gidilecek ve bu amaçla başka bir takım tasnif biçimleri kullanılacaktır. Bu çerçevede tartışmanın pozitivist kutbunu oluşturan teorileri açıklamak için Paradigmalar-arası Tartışma (Inter-paradigm Debate) yaklaşımına başvurmayı uygun görmekteyiz. Bu yaklaşım özü itibari ile Uluslararası İlişkiler teorilerini realizm, plüralizm (liberalizm) ve marksizm (radikalizm ya da yapısalcılık) olmak üzere üç baskın okula ayırmaktadır. İlk olarak 1984’te Michael Banks tarafından benimsenen yaklaşım, aslında davranışsalcı devrim sonrası dönemin Uluslararası İlişkiler teorilerini ele almaktadır. Temel argümanı oldukça basit olan bu yaklaşım uyarınca uluslararası teori geleneksel olarak üç baskın, ardıl ve kapsayıcı paradigma tarafından belirlenmektedir (Smith, 1997: 18; Neufeld,

3 Benimsenen farklı terminolojiye karşın, “üçüncü tartışma” içerisinde yer alan teorileri betimlemek için kullanılan post-pozitivist teriminin, eleştirel de dâhil olmak üzere, tüm alternatiflerinden daha iyi olduğu söylenebilir (Kubalkova vd., 1998: 19). Zira ilgili tartışma büyük oranda epistemolojik ve metodolojik bir ayrışmaya dayanmaktadır ve bundan dolayı post-pozitivism daha doğru bir terimdir. Dolayısıyla çalışma boyunca bu terimin kullanılması tercih edilecektir.

1995: 48). Smith'in de dikkat çektiği gibi (1996: 11), aslında yetersiz olan Paradigmalar-arası Tartışma yaklaşımı sadece pozitivist varsayımlarla hareket eden bu üç paradigmayı kapsamaktadır. Farklı varsayımlara sahip olmalarına karşın, her üç paradigmanın da benimsemiş oldukları epistemolojik ve metodolojik pozisyonları açısından gerçekte pozitivist oldukları söylenebilir.

Paradigmalar-arası Tartışma'nın aslında 'modası geçmiş' bir yaklaşım olduğunu söylemek de mümkündür. Çünkü bu yaklaşım daha ziyade 1970'lere özgü teorileri kategorize etmektedir. Waever'in de işaret ettiği gibi, Paradigmalar-arası Tartışma yaklaşımı 1980'li yıllarda etkinliğini yitirmiştir. Bu dönemde realizmin yerini neo-realizmin, liberalizmin yerini ise neo-liberalizmin aldığı görülür. Aynı dönemde söz konusu teoriler arasındaki ayrımlar da giderek muğlaklaşmış ve gerçekleşen yakınlaşma neticesinde ortaya çıkan "neo-neo sentez" 1980'lerin hâkim araştırma programı halini almıştır. Rasyonalist bir araştırma programı benimsemeleri, ortak bir bilim anlayışına sahip olmaları, anarşiye öncelik veren bir çalışma biçimlerinin bulunması ve işbirliği ile kurumların gelişimi gibi ortak sorunlarla ilgilenmeleri, Waever'in bu iki farklı yaklaşımı "neo-neo sentez" kavramı ile tanımlamasının nedenlerindedir (1996: 163). Dolayısıyla, günümüzde "üçüncü tartışma"nın pozitivist kutbunu da aslında "neo-neo sentez" in oluşturduğu düşünülebilir.

Gerçekten de "neo-neo sentez"i oluşturan bu teorilerin pozitivist duruşları nedeniyle aynı oldukları söylenebilir⁴. Tıpkı Uluslararası İlişkiler'in 'geleneksel' teorileri olarak da nitelendirebileceğimiz Paradigmalar-arası Tartışma'nın tarafları konumundaki üç teori gibi, "neo-neo sentez" içerisinde

4 Ancak hemen belirtelim ki, söz konusu teoriler arasında hâlâ bir takım farklılıklar bulunmaktadır. David Baldwin'e göre neorealizm ile neoliberalizm arasındaki en önemli farklılıkları, altı noktada toplamak mümkündür. Bunlardan ilki, uluslararası anarşinin doğası ve sonuçları üzerine benimsenen farklı yaklaşımlardır. Bir diğer önemli farklılık ise uluslararası işbirliğinin olabirliğine dair tartışmadır. Bilindiği üzere neorealistler, neoliberalere göre uluslararası işbirliğini ulaşılması daha güç bir hedef olarak görmektedirler. Neorealistlerin karar vericiler açısından nispi kazanç ilkesine yaptığı vurguya karşın, neoliberalerin mutlak kazanç ilkesini benimsiyor olması da bir diğer önemli ayrışma noktasıdır. Neorealistlerin ulusal güvenlik meselelerine öncelik veren yaklaşımına karşın neoliberalerin ekonomi politik meseleleri ön plana çıkarıyor olması ve neorealistlerin niyetlerden ziyade kapasiteye yaptığı vurguya karşın neoliberalerin niyet ve beklentilerin üzerinde duruyor olması da iki yaklaşım arasındaki diğer önemli farklılıkları oluşturmaktadır. Son olarak, uluslararası kurumların anarşinin olumsuz sonuçlarını giderme konusunda oynayabileceği role ilişkin olarak da iki teorisinin farklı varsayımlara sahip olduğu görülmektedir (aktaran Smith, 1997: 23).

yer alan bu iki teori de pozitivisttir (Smith, 1996: 11–12). Yani öngördükleri farklı varsayımlara karşın, epistemolojik düzlemde tüm bu teori grupları aslında pozitivist/rasyonalist çizgide yer almaktadır. Bilindiği üzere bu çizgi Uluslararası İlişkiler’in hâkim pozisyonunu oluşturmaktadır. Smith’in de belirttiği gibi (1996: 11), Uluslararası İlişkiler disiplinde son kırk yıldır, doğa bilimleri metodolojisinin sosyal dünyayı açıklamak için de kullanılabileceğini öngören ve bu anlamda bütünlük bir bilim anlayışına sahip olan pozitivism⁵ etkin olmaktadır. Pozitivist araştırma mantığının ise üç temel ilkesi bulunmaktadır. Buna göre, pozitif bilgi gözlemlenebilir ve ampirik olması nedeniyle metafiziksel veya teolojik bilginin aksine güvenilir bilgidir. Doğal dünyayı incelemek için geliştirilen araştırma metodolojisi, sosyal dünya için de aynı derecede uygundur. Bilimsel bilgi, değerden arındırılmış bir doğaya sahiptir. Bu üç ilkenin özne ve nesnenin ayrılabilirliği, doğalcılık (naturalism) ve gerçek ile değerlerin ayrılabilirliği gibi bazı temel varsayımlara dayandırıldığı görülür (Neufeld, 1995: 33–38).

“Üçüncü tartışma”nın pozitivist kutbunda olduğu gibi, diğer kutbu oluşturan ve reflektivist ya da eleştirel olarak da adlandırılan post-pozitivist teoriler için de bir ‘çoğulluk’ durumundan bahsedilebilir. Smith, bu kategoride yer alan teorileri Frankfurt ekolünün temelini oluşturduğu Eleştirel Teori⁶, post-modernistler, feministler ve post-yapısalcılar olarak sıralamaktadır (1996: 12). Tek bir post-pozitivist teorisinin bulunmadığına dikkat çeken Wendt ise bu kategorinin post modernistleri, konstrüktivistleri, neo-marksistleri, feministleri

5 Doğa ve toplum, pozitivist düşünceye göre birbirlerinden köklü bir biçimde farklı şeyler değildir. Bu nedenle herhangi bir olgu ne kadar karmaşık olursa olsun, bilimsel olarak çalışılabilir birimlere ayrılabilir (Kubalkova vd., 1998: 8). Pozitivizmin söz konusu bu metodolojik monizmi, sosyal bilimler ile doğa bilimlerinin aynı olduğu varsayımına dayanır; dolayısıyla, bunlar aynı metotlarla çalışılabilirler (Guzzini, 2000:157). Pozitivizmin bir felsefi görüş ve metodolojik pozisyon olarak belki de en ayırt edici yanı sıra geçerli tek bilgi türü olarak bilimi kabul etmesidir. Bu açıdan, insan bilgisinin yegâne kaynağı, algılanabilir ve gözlemlenebilir bir şey olan veridir (Smith, 1996: 15; Arı, 2004: 52)

6 Eleştirel Teori, kökleri Aydınlanma’ya kadar dayanan ve Kant, Hegel ve Marx gibi düşünürlerin fikirleri ile ilişkilendirilen bir Uluslararası İlişkiler yaklaşımıdır. Ancak, aslında temelini Klasik Yunan düşüncesine kadar da geri götürmek mümkündür. Bununla birlikte, 20. yy.’da teori Frankfurt Ekolu olarak da bilinen sınırlı bir düşünce biçimi ile daha yakından ilişkili bir hal almıştır. Eleştirel teori terimi, hâkim sosyal ve siyasal modernite düzeninin, içkin bir eleştirel metod aracılığıyla sorgulandığı bir felsefi sembol gibi kullanılmaktadır. Horkheimer, Cox, Hoffman, Linklater ve Habermans gibi önemli temsilcileri bulunan eleştirel teori hakkında daha detaylı bilgi için bkz: (Devetak, 1996)

ve diğerlerini kapsayan bir “teoriler ailesi” olduğunu söylemektedir. Bu farklı teorilerin ortak paydası ise dünya siyasasının sosyal bir biçimde inşa edilmesine yaptıkları vurgudur. Bu bağlamda, söz konusu teorilerin iki temel iddiası bulunmaktadır. Buna göre, uluslararası siyasasının temel yapıları maddi olmaktan çok sosyaldır ve bu yapılar, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını biçimlendirirler (Wendt, 1995: 71).

Birbirlerinden oldukça farklı türleri olsa bile, entelektüel açıdan bu teorilerin dört ortak noktasının olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle, epistemolojik olarak bu teoriler bilgiye ilişkin pozitivist görüşleri sorgulamakta ve doğaya ya da sosyal dünyaya ilişkin objektif ve ampirik olarak doğrulanabilir kesin ifadeler formüle etmeyi reddetmektedirler. Metodolojik olarak ise bu teorilerin tek bir bilimsel metodun hegemonyasını kabul etmedikleri ve bilgi üretimine ilişkin görüşlerin çoğulluğunu savdukları görülür. Bu teoriler, ontolojik olarak insan doğası ve faaliyetlerine ilişkin rasyonalist kavramsallaştırmaya da itiraz etmektedir. Bu bağlamda, bir yandan aktörlerin kimliklerinin sosyal bir biçimde inşa edildiği iddia edilirken diğer yandan çıkarların ve faaliyetlerin oluşumunda kimliğin oynadığı rol vurgulanmaktadır. Normatif olarak ise değerlerden arındırılmış bir bilginin olabirliğini sorgulayan bu teorilerin, böylesi bir bilginin varlığını reddettiği görülür (Reus-Smit, 1996: 2).

Toparlamak gerekirse, Devetak’ın da belirttiği gibi (1996:145) Uluslararası İlişkiler disiplini içinde çeşitli tartışmalar hep olmuştur. Fakat bunların hiçbiri disiplininin mevcut duruşuna yönelik köklü bir meydan okuma niteliği taşımaz. 1980’li yıllara kadar da bu türden bir itirazın varlığından söz etmek mümkün değildir. Gerçi yukarıda da değindiğimiz üzere, disiplin içerisinde amaca ve metodolojiye ilişkin bir takım tartışmalar daha önce de yaşanmıştır. Ancak, daha derin nitelikteki yeni epistemolojik ve ontolojik varsayımların geliştirilmesi bu dönemde olmuştur. Farklı şekillerde de adlandırılan post-pozitivist teorilerin aslında tamamının sosyolojik nitelikteki görüşler olduğu ve disiplin içerisinde pozitivistin hegemonyasını aşmayı veya kırmayı amaçladıkları söylenebilir (McSweeny, 1999: 114). Dolayısıyla “üçüncü tartışma”nın bir kutbunu reflektivist ya da eleştirel olarak da adlandırılan sosyolojik nitelikteki post-pozitivist teoriler oluştururken; diğer kutbunu, gerçekte rasyonalist ve materyalist bir çizgiye sahip olan ve merkezinde disiplinin ana-akımı konumunda bulunan “neo-neo sentez”in yer aldığı pozitivist teoriler oluşturmaktadır.

2. KONSTRÜKTİVİZMİN ULUSLARARASI İLİŞKİLER TEORİLERİ ARASINDAKİ YERİ

Uluslararası İlişkiler disiplininde teorinin gelişimi ve tasnifine yönelik değerlendirmelerin ardından, şimdi konstrüktivist yaklaşımların bu süreç içerisindeki yeri kısaca ele alınacaktır. Uluslararası İlişkiler yazını incelendiğinde, konstrüktivizmin ortaya çıkışının genellikle yukarıda bahsi geçen “üçüncü tartışma” ile ilişkilendirildiği görülür. Yine genel bir eğilim olarak, konstrüktivizm söz konusu tartışmanın tarafları konumunda bulunan teorilerin arasında bir yerde konumlandırılmaktadır. Zaten kimi konstrüktivist yazarların da bu iki grup arasında bir köprü kurma ve bu anlamda boşluğu doldurma iddiasında olduğu görülür. 1990’lı yıllarla birlikte, pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında ortak bir zeminin bulunmasına yönelik çeşitli çabalar söz konusu olmuştur. Rasyonel tercih (rational choice)⁷ yanlısı aşırı rasyonalistler ile aşırı uluslararası ilişkiler karşıtı dekonstrüktivistler arasında yaşanan kutuplaşmaya karşın, bu dönemde yeni-kurumsalcılar ve konstrüktivistler gibi rasyonalist ve reflektivist görüşlerin yakınlaştırılmasını amaçlayan çeşitli teoriler ortaya çıkmıştır (Waever, 1996: 168).

Buradan hareketle, konstrüktivizmin “üçüncü tartışma” içindeki bir ‘üçüncü yol’ olduğu söylenebilir. Farklı türleri olmasına karşın, benimsemiş olduğu pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontoloji nedeniyle⁸ konstrüktivizm pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında yer alan üçüncü bir yol gibidir (Friedrichs, 2004: 105). Konstrüktivizm bir yandan pozitivistlerin yaptığı gibi doğa ile toplumun birliğini kabul ederken, diğer yandan toplumun kendine özgü ontolojik bir karakteri olduğunu savunmaktadır. Doğayı kesin bir biçimde ‘sosyal’ olarak gören konstrüktivizm, alternatif bir ontoloji olarak da değerlendirilebilir. Konstrüktivizm genel olarak sosyal ilişkiler, özelde ise uluslararası ilişkiler için güçlü ve sistematik bir düşünme biçimidir (Kubalkova vd., 1998: xii, 20-21). Ancak hemen belirtelim ki, konstrüktivizmin ‘üçüncü yol’ olarak görülmesi düşüncesi ve dolayısıyla

7 Rasyonel tercih teorisi, insan davranışlarına dair iki temel varsayıma sahiptir: insanlar, bencil çıkarlara sahip fayda maksimizasyoncularıdır; insanlar, tercihleri arasından rasyonel seçimler yaparlar (Guzzini, 2000:163).

8 Konstrüktivizmin bu iki kutup arasında konumlandırılması çabası, özellikle de pozitivist bir epistemolojiye karşın post-pozitivist bir ontolojinin kabulü iddiasına dayalı olarak bunun yapılması, oldukça problemlidir. Zira pozitivist bir epistemoloji demek, post-pozitivist bir ontolojiyi reddetme sonucu doğuracaktır; tersi için de aynı durum geçerlidir. Bu sorunun nasıl aşılabacağı ise öneri sahiplerince net bir biçimde cevaplandırılmamaktadır (Friedrichs, 2004: 109).

“üçüncü tartışma” içerisindeki konumu aslında tartışmalıdır. Bunun en önemli nedeni, tek bir konstrüktivist yaklaşımdan bahsetmenin mümkün olmayışıdır. Ruggie’nin de belirttiği gibi (1998: 881) kimi konstrüktivist görüşler iyice reflektivizme kaymışken, diğer bazı konstrüktivist görüşlerse ana-akıma yakındır. Bu bağlamda, özellikle radikal konstrüktivistlerin pozitivistlere köklü bir biçimde itiraz ettikleri ve materyalist ontoloji ile rasyonalist epistemolojiyi reddettikleri görülür (Friedrichs, 2004: 111). Dolayısıyla bizatihi bazı konstrüktivistler böylesi bir orta-yol olma pozisyonuna itiraz etmektedirler. Konstrüktivizmin pozitivistizm ile post-pozitivistizm arasındaki boşluğu doldurma iddiası açısından da sınırlı bir kapasiteye sahip olduğu söylenebilir. Yani konstrüktivizmin söz konusu iddiayı gerçekleştirip gerçekleştiremeyeceği, çeşitli nedenlerden ötürü muğlaktır (bkz. Wiener, 2003).

Bununla birlikte, şeklen de olsa yapılacak bir ayırmda konstrüktivizmin kabaca pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında konumlandırılması çok da yanlış bir tutum değildir. Metateorik açıdan konstrüktivizmin yeri, Keohane’nin terminolojisiyle konuşacak olursak, bir köşesini rasyonalizmin diğer köşesini ise reflektivizmin oluşturduğu bir üçgenin taban çizgisidir (Wiener, 2003:256). Zaten Adler de ontolojik ve epistemolojik açılardan bu iki görüşe eşit mesafede durulması şartıyla, konstrüktivizmin pozitivistizm ile post pozitivistizm arasında bir yerde konumlandırılması gerektiğini söylemektedir (Friedrichs, 2004: 108). Adler’in yaklaşımına göre, rasyonalizmden de reflektivizmden de farklı olan konstrüktivistizm aslında bu iki grup arasında yer alır. Adler’e göre konstrüktivistler uluslararası siyasanın sosyal olarak oluşturulduğunu düşünmektedirler. Bu açıdan bilişsel yapılar, maddi dünyayı anlamlı kılan şeyler olarak görülür. Bununla birlikte, konstrüktivistler maddi dünyanın insan faaliyetlerini şekillendirdiği varsayımını da tamamiyle reddetmemektedirler. Fakat rasyonalizmden farklı olarak, maddi güçler burada nedensel olarak merkezi konumda değildir (Adler, 1997: 324).

Konstrüktivistizmi “post” hareketin meydan okumasına verilmiş inşacı (constructive) bir yanıt olarak görmek de mümkündür. Çünkü sosyal ilişkileri anlamlı kılmaya çalışan konstrüktivistizm, post-modern düşünürlerin radikal yaklaşımlarını ve aşırılıklarını reddetmektedir (Kubalkova vd., 1998: 20). Dolayısıyla konstrüktivistizm, Guzzini’nin de belirttiği gibi (2000: 148), rasyonalizmden de pür idealizmden de farklıdır. Buradan hareketle konstrüktivistizmin Uluslararası İlişkiler teorileri arasındaki yerinin farklı biçimlerde de izah edilebileceğini düşünmekteyiz. Smith’in disiplinin teorik yaklaşımlarını kategorize etmek açısından en temel meta-teorik ayırım olarak gördüğü *oluşturucu-açıklayıcı* (constitutive-explanatory) teori ayırımı bu bağlamda önemlidir. Bu, aslında sosyal dünyanın nasıl bir şey olduğu sorusuyla alakalı bir ayırım olup, bilim felsefesi ve epistemolojinin de asıl konusunu

oluşturmaktadır. Burada açıklayıcı teorilerin dünyayı bizim dışımızda bir şey olarak değerlendirdiği, buna karşın oluşturucu teorilerin onun bizim yarattığımız bir şey olduğunu söylediği görülür (Smith, 1997: 26–27; 1999: 167). Kanaatimizce konstrüktivizm, bu ayrımın oluşturucu teoriler kısmında yer almaktadır. Zaten Smith de konstrüktivizmin en önemli temsilcileri arasında yer alan Wendt, Ruggie ve Onuf gibi yazarları bu kategoride göstermektedir (1997: 27).

Konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler teorileri arasındaki yerini tespit etmemiz açısından başvurabileceğimiz bir başka ayrım ise epistemolojiyle ilgili olan ve bu nedenle aslında pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler ayrımına denk düşen *temelci* ve *anti-temelci* (foundationalist - anti-foundationalist) teori ayrımıdır⁹. Temelci teoriler karşıt gerçeklik iddialarının doğru ya da yanlış şeklinde yargılanabileceği ortak zeminlerin var olduğunu iddia ederken; anti-temelci teoriler, çatışan gerçeklik iddialarının değerlendirilebileceği tarafsız zeminlerin olabilirliği mümkün görmemektedir. Post-modernistler, bazı feminist teoriler ve çoğu normatif teori anti-temelci eğilimdeyken; “neo-neo sentez”, tarihsel sosyoloji ve Frankfurt ekolü anlamındaki eleştirel teori temelci eğilimdedir. Sosyal konstrüktivizm ise ilginç bir şekilde bunların tam ortasında yer almaktadır (Smith, 1999: 168). Konstrüktivizmin Uluslararası İlişkiler teorileri içerisindeki yerini göstermeyi amaçlayan bu değerlendirmelerin ardından, ilgili teorinin uluslararası ilişkiler kavrayışına genel hatları ile değinilecektir.

3. SOSYAL BİR DÜZEN OLARAK ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Uluslararası ilişkilerde konstrüktivist yaklaşımların 1990’lı yıllarda ortaya çıktığı daha önce de belirtilmişti. Ancak, konstrüktivizmin kendisi aslında bir uluslararası ilişkiler teorisi değildir (Ruggie, 1998: 880, Wendt, 1999: 193). Hatta her türden sosyal ilişkiyi çalışmanın bir yolu olarak da

9 Smith temelci teoriler ile anti-temelci teoriler arasındaki ayrımı, farklı bir terminolojiyle oluşturucu teoriler arasındaki farklılıklara işaret etmek amacıyla da kullanmaktadır. Bunun için eleştirel yorumsamacılık ve radikal yorumsamacılık kavramlarını kullanan yazara göre bunlardan ilki, aynı eleştirel yorumsamacılık, asgari düzeyde temelcidir; rakip gerçeklik iddialarının yargılanabileceği zeminlerin olduğunu düşünür. Radikal yorumsamacılık ise pozitivistin reddi konusunda eleştirel yorumsamacılıkla hemfikirdir; ancak onun minimal temalciliğini reddeder. Bu bağlamda, karşıt iddialar arasında tarafsız bir arabulucu olarak hizmet verecek herhangi bir bireysel teori dışında temel yoktur (Bkz.: Smith, 1997: 27-29).

görebileceğimiz konstrüktivizmin klasik anlamda bir teori olmadığı bile iddia edilebilir. Zira diğer teoriler gibi insanların ne yaptığını, toplumların neden farklı olduğuna ya da dünyanın neden değiştiğine dair genel açıklamalar getirmemektedir. Bunun yerine konstrüktivizm, birbirleriyle bağlantısızmış gibi görünen meseleleri kuramsallaştırmayı mümkün kılan bir çerçeve sunmaktadır (Onuf, 1998: 58; Kubalkova vd., 1998: xii). Çeşitli itirazlar ile karşılaşmış olmasına rağmen, bu kavramlar ve önermeler sisteminin ilk uygulandığı alanlardan biri de Uluslararası İlişkiler olmuştur. Tüm sosyal sorgu alanlarına uygulanabilir bir yaklaşım olarak konstrüktivizmin, uluslararası ilişkiler için ‘alışılmadık’ ve ‘karmaşık’ bir düşünme şekli önerdiği görülmektedir (Kubalkova vd., 1998: 4). Bu yolla, sosyal gerçeklerin teorik ve ampirik açılarından değerlendirilmesi ve bunların dünya siyasasındaki rollerinin tartışılması mümkün kılınmaktadır. Bu yaklaşımın en belirgin özelliği, sosyallığe yapmış olduğu güçlü vurgudur. Konstrüktivist yaklaşımların ortak varsayımı, sosyal olanı yeterince sosyalleşmemiş olan bir disipline kazandırmaktır (Wiener, 2003: 257, 259). Bu açıdan konstrüktivist yaklaşımların uluslararası ilişkileri aslında bir çeşit sosyal ilişkiler yumağı olarak gördüğü söylenebilir. Çünkü konstrüktivist düşünceye göre insan, çevresi ve doğa ile ilişki ve etkileşim halinde olan sosyal bir varlıktır. Bu süreç, sosyal bir *yapı* içerisinde ve bir takım *kurallara* bağlı olarak, *amiller* ve *kurumlar* aracılığıyla gerçekleşir.

Konstrüktivizm insanların toplumu, toplumun da insanları ‘yaptığını’ varsayan bir yaklaşıma sahiptir. Elbette bu, süreklilik arzeden iki yönlü bir süreçtir (Onuf, 1998: 59). Bu iki unsuru, yani insanları ve toplumu birbirine bağlayan şey ise kurallardır. Hukuksal kuralların da içinde yer aldığı bu sosyal kurallar, ilgili sürecin sürekli ve karşılıklı bir biçimde gerçekleşmesini sağlamaktadır¹⁰. Bu bağlamda kurallar, bir insana neyi yapıp neyi yapmaması gerektiğini söyleyen genel ifadeler olarak da değerlendirilebilir. Kurallar ayrıca hem kurumların oluşumunda belirleyici bir etkiye sahiptir, hem de kurumlar ile amilleri birbirlerine bağlayan bir fonksiyon icra ederler (Gould, 1998: 83).

10 Onuf’a göre farklı kural tiplerinden bahsetmek mümkündür. Bu bağlamda kuralları fonksiyonlarına bağlı olarak *eğitici* (instruction), *yönlendirici* (directive) ve *vaat edici* (commitment) kurallar olarak sınıflandırabiliriz (Onuf, 1998: 67, 74–76). Kural türlerine ilişkin başka ayrımlardan da bahsedilebilir. Örneğin kimi felsefecilerce benimsenen ve konstrüktivistlerin bir bölümünün de benimsediği bir ayrıma göre kurallar, en genel manada *oluşturucu* (constitutive) ve *düzenleyici* (regulative) kurallar olarak ikiye ayrılabilirler. Oluşturucu kurallar tüm sosyal yaşamın kurumsal temeli iken, düzenleyici kurallar nedensel etkilere sahiptirler ve düzenin, denetimin araçlarıdır (Ruggie, 1998: 871).

Dolayısıyla sosyal yapının işleyişinde kurallar kadar kurumların da önemli bir rolü bulunmaktadır. Kurumlar, aslında ilgili kural ve uygulamalardan oluşmaktadır. Amillerin niyetleri doğrultusunda gerçekleşen faaliyetler ile kuralların oluşturduğu örüntüler, genel anlamda kurumları meydana getirmektedir. Kurumlar, aynı zamanda katılımcılarının çıkarlarını yansıtan sosyal düzenlemeler olarak da değerlendirilebilir.

Sosyal yaşamın aktif katılımcıları olan amiller, toplum içinde insanların ihtiyaç ve isteklerini yansıtan çeşitli amaçlara ulaşmak için faaliyet gösterirler. Gould'a göre (1998: 81) amiller, faaliyetleri ile maddi dünyayı etkileyen birey ya da bireylerdir. Amillik müessesesi statülerden, görevlerden ve rollerden meydana gelmektedir. Kurumsal bağlamına göre her amil bir statü, bir görev ve bir role sahip olmalıdır ki, çoğu durumda amiller bunların her üçüne birden sahiptirler. Amillerin kimler olacağını belirleyen ise genellikle kurallardır. Amillik müessesesi, ilgili toplum ölçeğinde ve kurallar aracılığıyla gerçekleşen bir şeydir. Dolayısıyla hiç kimse tüm durumlar için bir amil olamaz (Onuf, 1998: 72). Kısacası insanlar ancak kuralların belirlediği durumlarda ve mensubu oldukları toplumun kapsamı ölçeğinde amil olabilmektedirler.

Amillerin genellikle diğer insanların namına hareket eden insanlar olduğu düşünülür. Oysa amillik sosyal bir durumdur ve bu nedenle, diğerleri adına hareket edebilmeleri için amillerin mutlaka birey olmaları gerekmez. Herhangi bir ülkenin hükümeti de insanlardan meydana gelir ve sosyal bir oluşumdur. Bu insanlar ilgili kurallara göre, birlikte ve çeşitli kombinasyonlar halinde çok daha büyük insan toplulukları olan ülkeleri adına hareket ederler. Çok sayıda insan bir amil olarak faaliyet gösterdiğinde, kendileri için faaliyet gösterecek amilleri bulduğunda, kimlik için kayda değer ölçütlere sahip olduklarında ve çok geniş sınırlamalar dâhilinde hareket etme serbestileri bulunduğu bir ülke oluştururlar. Ülkeler ise sosyal konstrüktivizm açısından insanların yaptıkları ile meydana getirdikleri sosyal oluşumlar ya da toplumlardır. Ülkelerin kendi içlerine kapalı dünyalar olarak görülmesi ise insanların onlardan bu şekilde bahsetmeleri ve öyle olmalarını istemelerindedir. Amillerin birkaç yüzyıldır ülkelerden, birbirlerinden ve herhangi bir diğer sosyal oluşumdan bağımsızlarmış gibi bahsetmeleri çıkarları nedeniyle Egemenliğin mutlak bir bağımsızlarmış gibi tanımlanması ve ülkelerin egemen devletler olarak betimlenmesi de bundandır (Onuf, 1998: 59, 65). Oysa ülkelerin kendi içine kapalı olması göreceli bir durumdur. Çünkü ülkeler arası ilişkiler, yani uluslararası ilişkiler de benzer bir biçimde kendi içine kapalı bir dünya oluşturmaktadır. Tüm yer küreyi kapsayan bu kendine özgü dünya da yine bizim 'yaptığımız' bir şey olmaktan öteye gitmemektedir. Bu yaklaşım, tıpkı ülkeler gibi devletleri de sosyal olarak oluşturulmuş toplumlar olarak görmektedir. Burada toplum, içinde birbirleriyle ilişkili birçok

farklı kurumu barındıran karmaşık bir kurum olarak görülmektedir. Bu açıdan devletler de net sınırları olan ve diğer devletlerle ilişkilerini yürütebilecekleri oldukça gelişmiş kurumlara sahip olan kurumlar, yani toplumlardır. Devletlerin içinde kendi içine kapalı olarak faaliyet gösterdikleri karmaşık kurumun kendisi de bir toplumdur. Bu *uluslararası toplum* içinde devletler, birincil amiller olarak faaliyet göstermektedirler (Onuf, 1998: 73–74).

Konstrüktivizmin sosyal mantığı açısından kurallar ve amiller arasında ontolojik bir ilişki söz konusudur. Onuf bu durumu kuralların amilleri, amillerin de kuralları ‘yaptığı’ nı söyleyerek ifade etmektedir. Kurallar insanlara dünya üzerinde faaliyet fırsatı vererek, onlar arasından amilleri ortaya çıkarmaktadır. Söz konusu faaliyetleri vasıtasıyla amiller de birer insan olarak maddi dünyayı kendileri için sosyal bir gerçeklik haline getirirler. Bu bağlamda kuralları, dünyanın maddi yanlarını amillerin kullanımına açık hale getiren düzenlemeler olarak görmek de mümkündür. Kurallar, aynı zamanda herhangi bir amile diğerlerinin faaliyetlerini sınırlama imkânı vermektedir. Çünkü kuralların amillerin faaliyet serbestilerini sınırlayıcı bir işlevleri de vardır (Onuf, 1998: 64–65). Bununla birlikte, aslında kurallar da işlevleri açısından amillere ihtiyaç duymaktadır. Kurallar makro düzeyde devletleri, mikro düzeyde ise bireyleri amel haline getirerek işlevlerini sürdürmektedirler. (Gould, 1998: 83).

Görüldüğü üzere kurallar ile amiller arasında pratik bir ilişki de söz konusudur. Çünkü kurallar ve onlarla ilgili faaliyetler, amillerin çıkarlarına göre biçimlenmektedir. Kurallara uyup uymamak ise amillerin tercihidir. Amillerin temel tercihi, genelde kurallara uyma yönündedir. Çünkü kurallara uymamanın iş görme maliyetlerini azaltma gibi bazı önemli getirileri vardır. Bununla birlikte amiller herhangi bir kurala uymamayı da tercih edebilirler. Böylesi bir tercih, genel olarak diğer amillerin kazançlarında kayba yol açacaktır. Dolayısıyla ilgili kural ihlalden olumsuz etkilenen amiller ya bu ihlali kabul edeceklerdir ya da ihlalcinin kazancında kayba yol açabilecek bir başka kurala yöneleceklerdir. Bu yüzden, bir kuralı uygulamaktan kazancı olmayan amillerin, ilgili kuralı açıkça ihlal etmek yerine öncelikle onu değiştirmeye çalıştığı görülür. Böylece, ilgili kuralın varlığından kaynaklanan kazanç dağılımını kendi lehlerine değiştirmiş olurlar. Ancak bu türden bir girişim de yine bu değişiklikten zarar görebilecek olan diğer amillerin ilgili kuralı korumaya çalışmasına yol açabilir. Rasyonel varlıklar olarak, uygulanmakta olan kurallardan en kazançlı çıkan amiller, aynı zamanda bu kurallara uymaya en niyetli olanlardır. Kuralların uygulanmasından daha az çıkarı olan amiller de kurallara uymaya devam edebilirler. Çünkü her halükarda bu, ilgili kuralların uygulanmaması durumundan daha kârlı bir durumdur (Onuf, 1998: 74–5).

Amiller, kurallar ve kurumlar bir sosyal yapı içerisinde var olurlar. Konstrüktivizm açısından yapı, en yalın şekliyle ifade etmek gerekirse, aslında kurumların ve amillerin içinde faaliyet gösterdikleri şeydir. Konstrüktivizme göre yapının temelinde yatan şey dışarıdan da tanımlanabilen bir kurallar, kurumlar ve tercihler örüntüsünün varlığıdır. Ancak hemen belirtelim ki, yapı kavramının anlamı konusunda disiplin içerisinde henüz bir uzlaşıya varılabilmemiş değildir. Yapının gerçekte mi, yoksa sadece kafalarda mı var olduğuna dair tartışmalar, kavrama ilişkin ontolojik bir karışıklığa yol açmaktadır. Örneğin Gould, yapıyı sadece akıllarda olan bir şey olarak nitelendirmektedir. Bu bakış açısından yapılar var olurlar, çünkü amiller yapı olarak değerlendirdikleri bir takım örüntüler görürler (Gould: 1998, 83). Dolayısıyla yapılar, amiller onların var olduklarını düşündükleri için vardır. Kısacası yapı, aslında gözlemcinin gördüğü şeydir. Wendt ise sosyal yapıları, bireylerin dışsal gerçekler olarak karşıladıkları sosyal olgular olarak ifade etmektedir. (Wendt, 1995: 75). Yapı kavramının bizatihi kendisine karşı olan bazı konstrüktivist yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin, Onuf'a göre konstrüktivistler bu kavramı sözlüklerinden çıkarmalıdır. Bununla birlikte Onuf'un ilgili kavramı kendi analizlerinden tamamen dışlayabildiği de söylenemez. Yazarın yapı kavramı yerine yine aynı şeye işaret ettiğini düşündüğümüz "sosyal düzenlemeler" kavramını önerdiği görülmektedir (Onuf, 1998: 62-63).

Yapı, içinde faaliyette bulunan amilleri etkilemektedir. Dolayısıyla faaliyetler amil-yapı ilişkisinin konstrüktivist çözümlemesinde temel noktayı teşkil etmektedirler (Wendt, 1992: 413). Burada belirtilmesi gereken önemli bir diğer husus ise yapı ve amil kavramlarını birbirinden ayırmanın sadece analiz amacıyla mümkün olduğudur. Aslında bunlar, birbirlerini gerçek kılan ve üreten şeylerdir; biri olmadan diğerini kavramamız mümkün değildir. Bu ayırım, sadece analiz amacıyla yapılması mümkün bir şeydir. McSweeny'nin de söylediği gibi (1999: 139), amil ve yapı ontolojik olarak aynı madalyonun iki farklı yüzü gibidirler; birinin diğeri üzerinde a priori bir üstünlüğü yoktur. Bunların objektivist görüşlerde olduğu gibi farklı kavramlar olarak kuramsallaştırılması hatalıdır. Bu iki kavramın birbirleriyle ilişkileri ise tüm sosyal teoriler gibi konstrüktivizm açısından da bir problemdir. Bütün sosyal bilim teorileri amil-yapı sorununa ilişkin olarak zımnî de olsa bir çözüm önerisine sahiptir. Bu sorun, aslında birçok sosyal bilim araştırmasının temelinde yatan sosyal yaşama dair iki gerçeğe dayanır. Buna göre, insanoğlu ve onun tarafından oluşturulan örgütler aslında amaçları olan aktörlerdir. Toplum ise amaçları olan bu aktörlerin karşılıklı etkileşimleriyle oluşan sosyal ilişkilerden meydana gelir. Bu iki gerçeği birlikte ele alırsak, amillerin ve sosyal yapıların teorik olarak birbirlerine bağımlı oldukları veya ancak karşılıklı

olarak düşünüldüklerinde anlaşılabilir bir hal aldıkları sonucuna ulaşılır (Wendt, 1987: 337–338).

Konstrüktivizmin söz konusu *amil-yapı tartışması* (agent-structure debate)'na ilişkin yaklaşımı, disiplin yazınında farklı kuram ve düşünürlerden bahsedilse bile (örnekler için bkz. Guzzini, 2000) büyük oranda Giddens'in yapılanma (structuration) kuramından¹¹ etkilenmiştir. Giddens amilleri ve yapıları karşılıklı olarak oluşturulan ya da belirlenen varlıklar olarak kuramsallaştırmakta ve bu soruna dair ilişkiyel bir çözüm önerisi getirmektedir (Wendt, 1987:350). Bu kuramda yapılar, hem mümkün kılan (enable) hem de sınırlayan (constrain) şeyler olarak ele alınmaktadır (Yalvaç, 2005: 47). Bu bakış açısının Nicholas Onuf tarafından geliştirilerek, uluslararası ilişkilere uyarlandığı görülür. Ancak Onuf, Giddens'den farklı olarak, amil-yapı ilişkisinde kuralların rolüne de değinmektedir. Amil ile yapı arasındaki mekanizmanın nasıl işlediğine dair Giddens'daki eksiklik, bir anlamda Onuf tarafından kurallara yapılan vurgu ile giderilmektedir. Onuf, bu mekanizmanın işleminin kurallar aracılığıyla mümkün olduğunu söylemektedir. Buna göre kurallar, amilleri ve yapıları ortak bir inşa sürecinde birbirine bağlamaktadır (Gould, 1998: 80–1). Görüldüğü üzere, her iki yaklaşımda da amiller ve yapılar, aslında aktif ve sürekli bir biçimde birbirlerini karşılıklı olarak inşa eden ve değıştiren unsurlar olarak değeriendirilmektedir.

4. KONSTRÜKTİVİZMİN ULUSLARARASI İLİŞKİLERE BAKIŞI

Konstrüktivizmin uluslararası ilişkilere bakışını daha iyi anlayabilmek için, öncelikle ilgili yaklaşımın bu alana ilişkin ontolojik varsayımlarına bakmak gerektiğini düşünmekteyiz. Bu bağlamda söylenebilecek ilk şey,

11 Sosyal teoninin temel tartışma konularından biri olan amil-yapı ilişkisine dair yaklaşımlardan biri olan Giddens'in yapılanma kuramının temelinde, yapıların ikiliği (duality) varsayımı yatmaktadır. Bu kuram, yapıyı amile dolayısıyla onun eylemlerine önceleyen yapısalcılık ve fonksiyonalizmden de amili ve onu eylemlerini yapıya önceleyen yorumsamacı sosyolojinin hermeneutik geleneğinden de farklıdır. Burada yapıların ve amillerin oluşumu birbirlerinden ayrı olarak düşünülmez. Bunlar, sosyal bir süreç içerisinde birbirlerini karşılıklı olarak inşa eden unsurlardır. Karşılıklı etkileşim halinde gelişen bu süreçte amiller hem yapıyı etkilemekte hem de ondan etkilenmektedirler. Amiller tarafından harekete geçirilen kurallardan ve kaynaklardan meydana geldiği ve aslında zihinlerde varolan bir şey olduğu düşünülen yapı, amil davranışları için sınırlayan ve mümkün kılan etkiler yaratmaktadır (Detaylı bilgi için bkz: Giddens, 1984).

konstrüktivizmin ontolojik açıdan sosyal gerçekliğin inşasına dair bir teoridir (Guzzini, 2000: 160). Konstrüktivist yaklaşımlarının belki de en ayırt edici yanı, bazı olguları daha iyi anlamayı mümkün kılan derin ve kapsamlı ontoloji önerileridir. Bu yolla konstrüktivizm uluslararası yaşamın diğer boyutları üzerine de ışık tutulmasına olanak vermektedir. Böylelikle uluslararası ilişkilerin sosyal doğası açısından oldukça önemli olan, ama disiplinin hâkim teorilerince büyük oranda göz ardı edilen kimlik, kültür, söylem gibi birçok etkenin uluslararası ilişkiler analizlerine dâhil edilmesi olanaklı kılınmaktadır. Buradan hareketle konstrüktivizmin, en yalın şekliyle ifade edecek olursak, insan bilinci ve onun uluslararası hayattaki rolü ile ilgili olduğunu söylememiz mümkündür (Ruggie, 1998: 878, 883).

Klasik Uluslararası İlişkiler yaklaşımlardaki güç ve çıkar vurgusunu tamamen dışlamamakla birlikte, konstrüktivizm temelde fikir ve kimliklerin nasıl oluşturulduğu, nasıl bir evrim geçirdikleri ve devlet davranışlarını anlamada bunların ne tip etkileri olduğu gibi konular üzerinde yoğunlaşmaktadır (Walt, 1998: 25). Yani konstrüktivizm, realizm ve liberalizm gibi güç ve ticaret türünden maddi öğeler üzerinde yoğunlaşmak yerine, fikirlerin dünya siyasasındaki etkileri ve oynadıkları rol üzerinde durmaktadır (Ruggie, 1998: 867). Ancak hemen belirtmek gerekir ki, konstrüktivist yaklaşımların maddi öğeler üzerine yoğunlaşmaması onları yadsıdığı anlamına gelmez. Örneğin, devletler sisteminin hem fikirselleşmiş hem de maddi unsurları birlikte içerdiği düşünülmektedir. Bununla birlikte konstrüktivistlerin genel anlamda kültürel yapıların, maddi yapılar üzerindeki önceliğini kabul ettiği söylenebilir (Wendt, 1996: 49). İnsanlar tarafından oluşturulan yapıların maddi olmaktan ziyade kültürel olduğuna inanılmaktadır. Ayrıca rasyonalizme karşıt bir şekilde, bu yapıların yalnızca davranışları düzenlemediği, aynı zamanda kimlikleri ve çıkarları oluşturduğu da varsayılmaktadır. Kimliğin anlamı ve çıkarın kapsamı ise büyük oranda insanlar arasındaki paylaşılan bilgilere bağlıdır. Burada kültür, güç ve çıkar kavramları için bir olasılık koşuludur. Bundan dolayı uluslararası ilişkilerde analizler kültür ile başlamalı ve sonra güç ve çıkarlara yönelmelidir (Wendt, 1999: 193).

Konstrüktivizmin uluslararası yaşamın ontolojisinin maddi olmaktan ziyade sosyal olduğu yönündeki bu yaklaşımı, uluslararası ilişkileri kendisinin öncülü durumundaki “neo-neo sentez”den farklı bir biçimde kuramsallaştırmasına yol açmaktadır (Wendt, 1999: 372) Uluslararası politikanın temel bir takım kavramları da ana-akımdan farklı bir şekilde yorumlanmaktadır. Örneğin konstrüktivizmin devlet kavramına bakışı, realizm ve liberalizm gibi rasyonalist kuramlardan farklıdır. Burada devlet, rasyonalist kuramlardan farklı olarak bir veri olarak ele alınmaz ve devletlerin tek gayesinin hayatta kalmak olduğu düşünülmez. Benzer bir biçimde, devletlerin çıkar ve kimliklerinin belirli

tarihsel süreçlerce şekillendirildiği kabul edilmektedir (Walt, 1998: 24). Konstrüktivist yaklaşımların uluslararası yapı ve anarşi gibi kavramlara yükledikleri anlamlar da ana-akımdan farklıdır. Örneğin uluslararası yapının maddi yeterlilikten değil, sosyal ilişkilerden oluştuğunu iddia edilmektedir (Wendt, 1995: 73). Öte yandan yapı, ana-akımın öngördüğünün aksine, kendi içinde faaliyette bulunan birimlere dışsal, onlardan bağımsız bir güç olarak da görülmektedir. Bu bağlamda uluslararası sistemin yerel toplumdan ve genel olarak sosyal düzenden ayrı, kendi mantığı olan *sui generis* bir şey olarak düşünülmemesi gerekmektedir (McSweeney, 1999: 117,149).

Sosyal olarak oluşan yapıların değişimi ise beklentiler sistemindeki değişikliklerle alakalı bir durumdur. Yani yapıda değişimi mümkün kılacak şey, bu doğrultudaki beklentilerdir. Dolayısıyla konstrüktivist mantıkta yapı, yine hâkim teorilerin aksine sabit ve değişmez bir şey olarak da görülmektedir; değişim, şarta bağlı olarak mümkündür. Bu haliyle yapı, bir anlamda, aktörler arasında paylaşılan anlayışlar, beklentiler veya bilgi olarak da tanımlanabilir. Yapılar, aktörlerin ve onların birbirleriyle olan ilişkilerinin doğasını işbirlikçi veya çatışmacı bir biçimde oluşturabilirler. Mesela “güvenlik ikilemi” bir sosyal yapıdır ve güvensizlik ortamında, devletlerin birbirlerinin niyetleri konusunda olumsuz varsayımlara sahip olduğu durumlarda ve sükler-arası bir anlamlandırma ile ortaya çıkar. Bu durumda devletler, güvenliklerini “kendi kendine yardım” ilkesi doğrultusunda tanımlar. “Güvenlik toplumu” ise bunun tersine, devletlerin birbirlerine güvendiği, savaşa başvurmadan da sorunlarını çözebileceklerine inandıkları bir başka sosyal yapı türüdür. Kısacası devletlerin birbirlerine yaptıkları, içinde oldukları sosyal yapıyı etkilemektedir. Örneğin bir devlet silahlanmaya başlarsa, diğerleri tehdit algılar ve onlar da silahlanmaya başlarlar. Bu da “güvenlik ikilemine” yol açar. Ancak ilgili devlet yeniden güven verici politikalara yönelirse, bu yapı üzerinde farklı bir etki doğurur. Bu durumda sistem “güvenlik toplumu”na doğru yönelecektir (Wendt, 1995: 73–80).

Uluslararası yapıya ilişkin bu farklı kavrayış, anarşi kavramına yüklenen anlam açısından da kendisini göstermektedir. Bilindiği üzere ana-akım uluslararası yapıyı anarşik olarak nitelendirmektedir. Gerçi neorealistlerin ve neoliberalerin anarşi kavramlarına bakış açılarının farklı olduğunu da belirtmek gerekir. Öncelikle neorealistler anarşiyi “kendi kendine yardım” ilkesine dayanan bir sistem olarak görmektedirler. Aslında neoliberaler de sistemi anarşik olarak görmektedirler. Ama onlara göre süreç, sistem “kendi kendine yardım” ilkesine dayansa bile işbirliği davranışını yaratabilir. Neorealistler anarşik olan bu sistemde merkezi bir otorite ve güvenliğin olmadığını da düşünmektedirler (Wendt, 1992:393). Bu teorilerin uluslararası yapının üst düzey bir kurumsallaşmaya sahip olmadığı varsayımını temel aldığı

görülmektedir. Devletler yüksek düzeyde kurumsallaşmış yapılardır ve anarşik bir görünüme sahip olan dünyada amilleri vasıtasıyla faaliyetlerde bulunmaktadırlar. Konstrüktivist mantığa göre anarşi kavramı aslında hiçbir devletin ya da devlet grubunun diğerleri üzerinde egemen olmadığı başka bir kural durumuna işaret etmektedir. Yani anarşi, devletlerin üzerinde ve onlara egemen olacak herhangi bir kurumun bulunmadığı anlamına gelmektedir. Bu açıdan anarşi, aslında amillerin ilişkilerini yürütme biçimlerinden dolayı doğrudan sorumlu olmadıkları bir ‘kural’ durumudur. Yoksa arka planda yine kuralların olduğu açıktır. Dolayısıyla anarşi, hiç kimseye özgü olmayan ve bu nedenle herkesin içinde birlikte yer aldığı, koordine edilemeyen çok sayıda faaliyetin istenmeyen bir sonucu olarak ortaya çıkmış bir kural durumudur. Buna göre, eğer anarşi herhangi bir amilin niyetleri ile alakası olmayan bir kural durumu ise, uluslararası ilişkiler de gerçekte anarşik değildir. Onuf’un da belirttiği üzere, anarşi de bir kural durumudur; herhangi bir kuralın olmamasıysa anarşi değil, kaostur (1998: 63,77).

Konstrüktivist yaklaşıma göre anarşide savaşın mümkün olması, her an savaş olabileceği anlamına gelmez (Wendt, 1995: 77). Yine kendi kendine yardım ve güç politikası gibi olgular da mantıksal ve nedensel olarak anarşiden kaynaklanmaz. Eğer bu öyle olsaydı, günümüzde kendimizi tamamıyla kendi kendine yardım ilkesince şekillendirilmiş bir dünya içerisinde bulurduk. Ama bu da yapıya değil, yine sürece bağlı olurdu. Wendt’e göre kendi kendine yardım da güç politikası da birer uluslararası kurumdur; anarşinin temel özellikleri değil. Bu haliyle anarşi, aslında “devletlerin o’nu yaptıkları şeydir” (Wendt, 1992: 395). Bu bakış açısından anarşinin yapısal sınırlamaları da her zaman ve her yerde aynı olmak zorunda değildir. Kendi kendine yardım yerine işbirlikçi bir oluşum da geliştirilebilir (McSweeney, 1999: 122). Söylendiği gibi, anarşi belki de bir kendi kendine yardım sistemidir; fakat bir ortak güvenlik sistemi de olabilir. Ben ve öteki konusunda hangi mantığın geçerli olduğu, burada oldukça önem kazanmaktadır. Dostlardan oluşan bir anarşi, düşmanların oluşturduğu anarşiden elbette farklı olacaktır (Wendt, 1994: 387–388). Devletler dostlarına kendilerini tehdit eden düşmanlarından farklı davranırlar. Yaygın kullanım şekliyle anarşi kavramı, kimin dost kimin düşman olduğunu anlamak açısından yetersizdir. Örneğin ABD’nin askeri kapasitesi, Küba ve Kanada açısından farklı anlamlara gelmektedir. Oysa klasik teoriler açısından bunların ‘yapısal’ fonksiyonu aynıdır. Kısacası, güç dağılımı her zaman devlet davranışlarını etkileyebilir; ama bu süjeler-arası anlayışlara ve beklentilere dayanır. Konstrüktivist görüşe göre kolektif anlayışlar ve süjeler-arası anlamlar, aktörlere maddi yeterliliklerini ve güçlerini nasıl kullanmaları gerektiği konusunda bir takım işaretler vermektedir (Adler, 1997: 322). Dolayısıyla konstrüktivizmin en ayırt edici yanlarından biri de uluslararası ilişkilerin temel

bir takım kavramlarına yüklenen anlamları, sùjeler-arası nitelikte görüyor olmasıdır.

Konstrüktivist yaklaşımları disiplinin hâkim teorilerden ayıran en önemli noktalardan biri de kimlik¹² ve çıkar kavramlarını ele alış biçimleridir. Öncelikle belirtmesi gereken husus, konstrüktivizmin sosyallığe yaptığı vurgunun kimlik ve çıkar ilişkisini ele alış biçimi için de geçerli olduğudur. Bilindiğı üzere neorealizm ve neoliberalizm aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını dışsal olarak verili şeylermiş gibi ele almaktadır (Ruggie, 1998: 862). Wendt, bu teorilerin amillerin kimlik ve çıkarlarını dışsal olarak verili kabul etmelerinin ve yalnızca amil davranışlarının yarattığı sonuçlar üzerine duruyor olmalarının hatalı olduğu görüşündedir. Bu haliyle rasyonalizm, hem süreç hem de kurumlar için tamamıyla davranışsal bir kuramsallaştırma önermektedir. Buna göre davranışlar değişebilir; ama kimlik ve çıkarlar değişmez (Wendt, 1992: 392). Oysa uluslararası politikanın sosyal oluşumunu analiz etmek, aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını ve onların materyal ilişkileri şekillendiren sosyal yapıları da analiz etmeyi gerektirir (Wendt, 1995: 81). Buradaki temel varsayım, çıkarların kimliklere dayalı olduğudur¹³. Yani kimlik, çıkarın temelini oluşturmaktadır. Bu, mantıksal olarak ne istediğimizin kim olduğumuza bağlı olduğu sonucunu verir. Yani konstrüktivizmde kimlikler, analitik açıdan çıkarlara göre öncelikli görölmektedir (McSweeny, 1999: 126).

Konstrüktivistler, her kimliğin bir farklılığa işaret ettiği varsayımıyla, kimliklerin inter-aktif oluşumunda “ötekinin” rolünü de keşfetmişlerdir

12 Kimlik, 1980’li yıllardan beri Uluslararası İlişkiler kuramları açısından oldukça tartışılan bir kavramdır. Bununla birlikte, epistemik düzeyde bakıldığında, kimliğin aslında uluslararası ilişkilere ait bilgi üretim sürecinin her zaman gizli ama merkezi sorunlarından biri olduğu görülür. Keyman’ın deyimiyle kimlik, “uluslararası ilişkilerin dünyayı anlamaya yönelik kullandığı yöntemin ve açıklama tarzının *kültürel temelini* oluşturan merkezi bir olgusudur”. Ontolojik düzeyde de kimliğin Uluslararası İlişkiler kuramı açısından özellikle Batı-dışı ve farklı kültürlerin ve toplumların çözümlenmesine ilişkin olarak işlevsel bir kavram olduğu görülür. Bu bağlamda, Uluslararası İlişkiler kuramının Batı-dışı kültür ve toplumlara yaklaşımında kullandığı yeni dünya düzeni, oryantalizm, oksidentalizm, üçüncü dünyacılık, azgelişmişlik ve yoksulluk gibi kavramlar hem içerdikleri Avrupamerkezcilik ve hem de farklı olanı dışlayan, ötekileştiren ve şeyleştiren kültürel niteliği nedeniyle oldukça anlamlıdır (Keyman, 2005: 218–20).

13 Kimliklerin yanı sıra devletlerin çıkarlarına etki eden uluslararası ve yerel nitelikli başka normatif faktörlerin varlığından da söz edilebilir. Yerel bağlamda stratejik kültür ve askeri doktrinler bu bakımdan oldukça önemlidir. Bunlar, salt fonksiyonel olarak belirlenmiş dışsal veya içsel faktörleri değil, daha geniş bir şekilde, kültürel ve siyasal faktörleri de içermektedir (Ruggie, 1998: 864).

(Ruggie, 1998: 873). Doğaları gereği karşılıklı etkileşim yoluyla oluşan ve çoğul olan kimlikler, aynı zamanda, aktörler arasındaki farklılıklara da işaret etmektedir. Yani kimliklendirme ben ve öteki arasındaki ilişkinin bir ürünüdür. Bu, olumlu olabileceği gibi olumsuz da olabilir. Olumlu kimliklendirmenin olmadığı durumlarda, ötekine saygı göstermeksizin çıkarların tanımlandığı görülür. Bu durumda öteki, ben'in tatmini için manipüle edilebilecek bir obje haline alır. Olumlu kimliklendirmede ise diğerinin refahı da göz önünde bulundurulur. Dolayısıyla öteki, ben'in bilişsel bir devamı olarak görülür (Wendt, 1994: 386). Wendt'e göre anarşi, güvenliğe yatığı vurgu nedeniyle kimlik tanımlaması üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Bu olumsuz kimliklendirme realist güç politikası sistemini inşa etmektedir. Risk faktörlerine bakan aktörler, kapasiteyi göz önünde tutarak birbirlerinin niyetlerini tahmin ederler ve nispi kazanç ya da kayıp esasına göre davranırlar (Wendt, 1992: 400). Oysa konstrüktivist yaklaşımlar, devletler arasında işbirliğine dayalı olarak bir takım kolektif kimliklerin oluşmasını mümkün görmektedir. Söz konusu kolektif kimlik oluşumu, aslında öteki'ne karşı olumlu bir kimliklendirme durumuna işaret etmektedir. Yani burada öteki, ben'in bilişsel bir devamı olarak görülmektedir. Devletler kolektif kimlikler edinerek, içinde 'biz' olarak hareket edebilecekleri kurumlar oluşturabilirler.

Konstrüktivistlerin egemenlik kavramını ele alışları da hâkim teorilerden farklıdır. Her şeyden önce egemenlik, süjeler-arası bir kavram olarak görülmektedir. Yani egemenlik, diğerleri olmadan herhangi bir anlam ifade etmez. Dolayısıyla egemenliğin bizatihi kendisi bir 'egemen devlet' yaratmaz. Bu yaklaşımın gereği olarak, egemenlik kavramının egemen devletlerden oluşan özel bir topluluk oluşturduğu düşünülür. Bu topluluğun temeli, diğerinin belli bir alandaki politik otoritesini sürdürme hakkının karşılıklı olarak tanınması ilkesine dayanır. Bu karşılıklı kabuller, uzamsal olarak farklılaşmış bir dünya oluşturur. Bu dünya 'bölgesel' ve 'uluslararası' olmak üzere, değişen faaliyet alanlarından oluşur; bu şekilde organize edilmiştir. Şüphesiz bu sınırlar arasındaki ayrım bazen tartışmalı bir hale gelebilir. Fakat bu durum, alansal mülkiyet haklarının karşılıklı olarak tanınması gerçeğini değiştirmez (Wendt, 1992: 412-3). Konstrüktivist mantık açısından egemenlik de bir kurumdur ve bu kurum, anarşi tehlikesini azaltıcı bir işlev görür (Wendt, 1994: 388). Devletlerin egemenlik iddiaları, içerisinde uluslararası devletler toplumu olarak etkileşimde bulunabilecekleri sosyal bir çevre oluşturmaktadır. Çünkü muğlak bir kavram olmakla birlikte egemenlik, tarihsel bir bağlam içerisinde ve sosyal olarak oluşmaktadır. Bu sosyal oluşumun bir gereği olarak, ilgili kavramı verili, sabitlenmiş veya değişmez bir şey olarak görmek yanlış olacaktır (Biersteker/Weber, 1996: 2, 11). Devlet egemenliğinin sosyal bir biçimde oluşuyor olduğunu söylemek, bizi devlet ile egemenlik kavramları arasında inşa edici bir

ilişki olduğu sonucuna götürür. Ancak Onuf'un da işaret ettiği gibi, tam bağımsızlığın kullanışlı bir kurgu, egemenliğin ise bir derece sorunu olduğunu akılda tutmak gerekir (Onuf, 1998: 65).

Egemenliğin sosyal bir şekilde oluştuğu ve sùjeler-arası bir anlama sahip olduğu yönündeki konstrüktivist bakış açısı, güvenlik kavramı için de geçerlidir. Güvenliğin bu şekilde yorumlanması, konstrüktivizmin de içinde yer aldığı sosyal teorileri klasik pozitivist teorilerden ayıran en önemli noktalardan biridir. Sosyal mantığın bir gereği olarak güvenliğin savunmaya, tehdit dengesine ve saldırılara ya da bu türden herhangi bir nesnel ve maddi unsura indirgenemeyeceği düşünülür. Güvende olma veya olmama durumu bir ilişkinin niteliği olup, bu ilişkinin taraflarının kimliklerindeki istikrarı veya değişimi yansıtır. Önemli olan bir diğer nokta da güvenliğin korunması gereken çıkarlarla ilgili bir kavram olduğudur (McSweeny, 1999: 101). Aslında güvenliğin bu eleştirel yorumunda Soğuk Savaş'ın sona erişinin getirdiği sonuçlar da etkili olmuştur. Bilindiği üzere, ilgili dönemde güvenliğin salt teknolojik alanına yoğunlaşmış ve siyasal, sosyal ve kültürel boyutları göz ardı edilmiştir. Ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde ortaya çıkan yeni güvenlik tehditleri bu bakış açısının sorgulanması sonucunu doğurmuştur. Bu dönemde geliştirilen eleştirel yaklaşımlarda güvenlik, bireylerle devlet ya da toplum arasındaki bir ilişki biçimi olarak algılanmaktadır. Bu bakış açısından güvenlik, sosyal düzenin dayanaklarına yönelik önemli bir kaygının bulunmadığı bir durum olarak değerlendirilmektedir. İlgili yaklaşımlar devlet güvenliği ile toplum güvenliği arasında da bir ayrıma gitmekte ve devletin güvenliğini egemenlikle, toplumun güvenliğini ise kimliklerle ilişkilendirmektedir. Güvenlik kültürü de daha geniş bir perspektifte ele alınmakta, siyasal ve diplomatik kültür dışında, daha geleneksel ve genel kabul görmüş değerleri de içerecek biçimde kuramsallaştırılmaktadır (Tanrıseven, 2005: 118–122). Görüldüğü üzere eleştirel yaklaşım, güvenlik analizlerinde daha geniş bir kapsam içerisinde ve devlet-merkezci yaklaşımlardan uzaklaşarak hareket etmektedir. Geleneksel ulusal güvenlik söylemini sorunsallaştıran eleştirel düşünce, güvenliğin ekonomik ve ekolojik alanları da kapsayacak şekilde tanımlanması durumunda, devletin tek güvenlik sağlayıcı olarak yeterli olamayacağını iddia etmektedir (Tickner, 1997: 18).

Burada belirtilmesi gereken bir diğer konu da söylemin, konstrüktivizmin uluslararası ilişkilere bakışı açısından ayrıcalıklı bir konuma sahip olduğudur. Öncelikle belirtmek gerekir ki, konstrüktivizm açısından söylem her türden sosyal ilişkiyi anlamak için kilit bir kavramdır. Zira konuşma faaliyetleri ve bunlara verilen yanıtlar, aslında insan hayatını anlaşılabilir kılmaktadır. İnsanlar dili, kendi ihtiyaçlarını hem göstermek hem de gidermek için kullanmaktadır (Gould, 1998: 81). Bu nedenle, Onuf'un da özlü bir biçimde ifade ettiği gibi,

konstrüktivizm açısından “söylemek, yapmaktır”. Konstrüktivist perspektiften bakıldığında, “konuşmak, tartışmasız bir şekilde, dünyayı her ne ise o yapmanın en önemli yoludur” (Onuf, 1998: 59). Bunun yanı sıra söylemler, konstrüktivizme göre çıkarları ve inançları yansıtmakta ve şekillendirmektedirler. Dolayısıyla söylem, politik aktörlerin kendilerini ve çıkarlarını nasıl tanımladıklarına ilişkin belirleyici bir unsurdur (Walt, 1998: 25). Haliyle kimlik-çıkar ilişkisinin önemli bir unsuru olarak söylemler, özellikle de bir toplum içerisindeki hâkim politik söylemler, uluslararası ilişkiler analizleri açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir.

5. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KONSTRÜKTİVİST YAKLAŞIM TÜRLERİ

Görüldüğü üzere konstrüktivizmin uluslararası ilişkiler kavrayışı, disiplinin ana-akımı konumundaki teorilerden bazı noktalarda farklılaşmaktadır. Ancak hemen belirtelim ki, tek bir konstrüktivist Uluslararası İlişkiler yaklaşımdan bahsetmek de mümkün değildir. Disiplin yazını dikkatle incelendiğinde, bir takım ortak paydaları bulunan, ancak dünya meselelerini farklı biçimlerde ele alan birçok konstrüktivist yaklaşımın olduğu görülür. Konstrüktivist yaklaşımlar arasındaki farklılıklar ise büyük oranda benimsenen epistemolojik pozisyonlarından kaynaklanmaktadır. Ruggie konstrüktivist yaklaşımları üç ana gruba ayırmanın mümkün olduğunu düşünmektedir. Bunlardan ilki, pragmatizmle epistemolojik benzerlikleri bulunan neo-klasik konstrüktivizmdir. Klasik konstrüktivizmin gelişmiş bir hali olarak görülebilecek olan bu tür, onun izlerini taşır. Søjeler-arası anlamları açıklama çabasıdır ve konuşma faaliyetlerine yaptığı vurgu nedeniyle “konuşma faaliyeti teorisi” olarak da adlandırılabilir. Kratochwil, Onuf, Adler ve Katzenstein gibi konstrüktivist yazarları bu kategoride değerlendirmek mümkündür (Ruggie, 1998: 881).

İkinci grubu ise post-modernist konstrüktivizm oluşturmaktadır. Entelektüel kökleri Nietzsche, Foucault, Derrida gibi isimlere dayanan bu akımın günümüzdeki en önemli temsilcileri ise Ashley, Campbell, Der Derian ve RBJ Walker gibi yazarlardır. Burada, konuların dilsel oluşumu güçlü bir biçimde vurgulanmaktadır. Ontolojik öncelikleri oluşturan veya analizin ve gerçekliğin kurucu birimleri, söylemsel pratikler olarak görülmektedir. Bu yaklaşımın en temel iddiası, toplumdaki “hegemonik söylemin” disiplin yoluyla bir “doğrular rejimi” dayattığıdır. Dolayısıyla, gerçekliğin kavranması için sorgulanması gereken şey de budur. Üçüncü kategori ise bu iki grup arasında yer almaktadır ve aslında ana-akımın kimi görüşlerine de yakındır. Wendt’i de

bu grupta değerlendiren Ruggie'ye göre, bu yaklaşımın en ayırt edici yanı, bilimsel realizmin felsefi doktrinine yakın oluşudur. Bununla birlikte, konstrüktivizmin bu türünün realizmden farklı olarak gözlemlenebilir olmayan bir sosyal dünyanın varlığını da kabul ettiği görülmektedir. Burada da bağımsız bir biçimde oluşan sosyal yaşamın sükeler-arası yanına sıklıkla dikkat çekilmektedir (Ruggie, 1998: 881-2).

Konstrüktivizm türlerine ilişkin benzer bir ayrımı, farklı bir terminoloji kullanarak Checkel de yapmaktadır. Checkel'e göre de üç tür konstrüktivizmden bahsetmek mümkündür: geleneksel, yorumsamacı (interpretative) ve eleştirel/radikal konstrüktivizm. Geleneksel olarak nitelendirilen konstrüktivizm, uluslararası politik olayların şekillenmesinde ağırlıklı olarak normların rolü üzerinde durmaktadır ve kimlik meselesini daha az ele almaktadır. Bu kategoride yer alan araştırmacıların çoğu, epistemolojik açıdan büyük oranda pozitivisttirler ve farklı teorik perspektifler arasında 'bir köprü kurma' iddiasındadırlar. Söz konusu konstrüktivizm biçimi daha ziyade Amerika'da yaygın olup; kalitatif nitelikli, belli bir süreç izleyen vaka analizlerini metodolojik başlangıç noktası olarak almaktadır. Yorumsamacı konstrüktivizm ise çeşitli söylem-kuramsal (discourse-theoretic) teknikleri kapsayan yöntemler ile devlet/amil kimliğinin yeniden inşasını amaçlayan derin bir indüktif araştırma stratejisi kullanır. Konstrüktivizmin bu türü Kıta Avrupa'sında daha yaygındır. Kritik-eleştirel konstrüktivizm de yine söylem-kuramsal yöntemler benimsemekte, ama dil içerisindeki güç ve hâkimiyet/egemenlik gibi öze ilişkin konulara daha büyük bir vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla hem yorumsamacı hem de eleştirel konstrüktivizmde teorik ilham kaynağı dilsel görüşlerdir. Bu grupta yer alan yazarların Kıta Avrupa'sı sosyal teorisine ve bu bağlamda Wittgenstein, Habermans, Bourdieu ve Derrida gibi düşünörlere çok sık atıf yaptığı görülür. Checkel'in de dikkat çektiği gibi, dil bu grupta yer alan görüşler açısından oldukça önemlidir; söylem, dil aracılığıyla manaların uyumlaştırılması, konuşma faaliyetleri ve metinsel analizler gibi konulara odaklanılmaktadır. Geleneksel konstrüktivistler ise dili, daha ziyade araçların temel özelliklerinde değişikliklere yol açan nedensel bir mekanizma olarak görmekteydiler. (Checkel, 2003: 2-3).

Yukarıda da belirttiğimiz üzere, konstrüktivist yaklaşımlar arası farklılıklar genellikle benimsenen epistemolojik pozisyonlardan kaynaklanmaktadır. Oysa konstrüktivist yaklaşımlar ontolojik meselelerle aslında daha fazla ilgilenmektedir. Belki de bu nedenle, konstrüktivist görüşlerin tek bir epistemolojik pozisyonu benimsememesi bu denli dikkat çekmektedir. Konstrüktivist pozisyonlardaki farklılaşmanın, farklı inceleme-araştırma nesnelere saptamış olmalarından kaynaklandığı da söylenebilir. Araştırma konusundaki bu farklı ilgileri, kimi zaman ayırt edici bir mesele gibi ele

alınmaktadır (Wiener, 2003: 257, 260). Söz konusu farklılaşmaya rağmen, aslında tüm konstrüktivist görüşler belli bir takım ortak paydalara sahiptir. Sosyallik olgusuna yaptıkları güçlü vurgu, insan kapasitesinden kaynaklanan tüm düşünsel faktörlerle ilgili olmaları ve bunların aktörlerin kimlik, çıkar ve tercihlerinin oluşumunda maddi etmenlerden daha önemli görülüyor olması bu bağlamda oldukça önemlidir (Checkel, 2003: 2-3; Ruggie, 1998: 856). Özetlemek gerekirse, konstrüktivist görüşler hem fikirler, normlar ve kurallar gibi ‘yumuşak’ kurumların dünya siyasasındaki etkisi ve rolünü incelemeye dair ortak bir araştırma ilgisini paylaşmaktadır; hem de kimlik, söylem ve dil gibi sosyo-kültürel faktörlerle ilgilenmektedirler (Wiener, 2003: 260).

SONUÇ

Teorik anlamdaki zengin görünümüne karşın Uluslararası İlişkiler disiplini büyük oranda pozitivistin etkisi altındadır. Hem disiplinin klasik teorileri olarak nitelendirebileceğimiz realizm, liberalizm ve marksizm; hem de 1980 sonrası dönemde disiplinin ana-akımı haline gelen neo-neo sentezin bileşenleri durumunda bulunan neo-realizm ve neo-liberalizm açık bir biçimde pozitivisttir. Bununla birlikte, 1980’li yıllardan itibaren disiplin içerisindeki hâkim pozitivist teorilerin sorgulanması biçiminde gelişen ve uluslararası ilişkileri çalışmak için post-pozitivistin daha iyi bir yol olduğunu savunan yeni arayışların söz konusu olduğu görülür. Pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında yaşanmaya başlayan bu tartışmaya karşın, 1990’lı yıllarla birlikte konstrüktivistin de içinde yer aldığı ve amaçları bu iki farklı görüşü uzlaştırmak olan yeni bir takım arayışlar ortaya çıkmıştır. Gerçekte bir Uluslararası İlişkiler teorisi olmamasına karşın, konstrüktivistin ilk uygulandığı alanlardan biri de uluslararası ilişkiler olmuştur.

Disiplin yazınında konstrüktivizm, benimsemiş olduğu varsayılan pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontoloji nedeniyle, genel bir eğilim olarak pozitivist teoriler ile post-pozitivist teoriler arasında konumlandırılmaktadır. Bu nedenle ilgili yaklaşım “üçüncü tartışma” içerisindeki bir ‘üçüncü yol’ olarak da görülmektedir. Fakat bu aslında oldukça tartışmalı bir durumdur. Bunun en önemli nedeni, disiplin içerisinde tek bir konstrüktivist yaklaşımın olmayışıdır. Konstrüktivist yaklaşımların bir bölümü pozitivist ve dolayısıyla ana-akıma daha yakınken, diğerleri oldukça post-pozitivist bir çizgi benimsemekte ve reflektivist görüşlere yakınlaşmaktadır. Epistemolojik pozisyonlardaki belirsizliğe rağmen konstrüktivist yaklaşımları Uluslararası İlişkiler teorileri arasındaki üçüncü bir yol olarak görmek çok da hatalı bir tutum olmayacaktır. Zira konstrüktivistler ne pozitivist teorilerdeki gibi maddi yapıları öncelikli gören bir anlayışa sahiptirler, ne de aşırı

uluslararası ilişkiler karşıtı dekonstrüktivistler gibi bir çizgi izlemektedirler. Bununla birlikte, epistemolojik açıdan temelci teoriler ile anti temelci teoriler arasında yer almasına karşın konstrüktivizmin, meta-teorik anlamda oluşturucu bir teori olduğunu söylemek kanaatimizce ilgili kuramın disiplinin teorik yaklaşımları arasındaki yerini göstermek açısından daha net bir tespit olacaktır.

Benimsedikleri tartışmalı epistemolojik pozisyonlar konstrüktivist yaklaşımların temel ayrışma noktasıyken, uluslararası ilişkilere yönelik farklı ontoloji önerileri en önemli ortak paydalarıdır. Önerilen bu karmaşık fakat derin ontoloji, uluslararası yaşamın disiplinin ana-akımınca göz ardı edilen birçok boyutuna ışık tutuyor olması bakımından önemlidir. Konstrüktivist yaklaşımların ağırlıklı olarak normatif olanın maddi yapılar üzerindeki önceliğini savundukları, uluslararası siyasanın sosyal oluşumuna güçlü bir biçimde vurgu yaptıkları ve uluslararası ilişkiler analizlerinde kimlik, kültür ve söylem gibi fikirsel unsurlara yer verdikleri söylenebilir. Bu yaklaşımlar aynı zamanda uluslararası yapı, anarşi, güvenlik ve egemenlik gibi disiplinin temel bazı kavramlarının sosyal bir mantık içerisinde ve süjeler-arası anlamlandırma yoluyla ele alınmasını mümkün kılmaktadır. Sosyal olanı, yeterince sosyalleşmemiş olan bir disiplin içerisine sokma çabasındaki konstrüktivist yaklaşımların, dünyanın aslında bizim ‘yapmış’ olduğumuz bir şey olduğunu iddia ettikleri görülür.

Kaynakça

- ADLER, Emanuel (1997), “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics,” *European Journal of International Relations*, 3/3: 319-363.
- ARI, Tayyar (2004), *Uluslararası İlişkiler Teorileri: Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, 3. Baskı. (İstanbul: ALFA)
- BIERSTEKER, Thomas J. / WEBER, Cynthia (1996), “The Social Construction of State Sovereignty,” BIERSTEKER, Thomas, J. / WEBER, Cynthia (ed.), *State Sovereignty as Social Construct* (Cambridge: Cambridge Uni. Press): 1-21.
- CHECKEL, Jeffrey T. (2003). “Social Constructivism in Global and European Politics,” *ARENA Working Papers*, WP 15/03.
- DEVETAK, Richard (1996), “Critical Theory,” BURCHILL, Scot / LINKLATER, Andrew (eds.), *Theories of International Relations* (New York: St. Martin’s Press): 145-177.
- FRIEDRICH, Jörg (2004), *European Approaches to International Relations Theory: A House with Many Mansions* (London: Routledge).
- GIDDENS, Anthony (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration* (Cambridge: Polity Press).
- GOULD, Harry D. (1998), “What is at Stake in the Agent-Structure Debate?,” Vendulka KUBALKOVA, Vendulka / ONUF, Nicholas / KOWERT, Paul (eds.), *International Relations In A Constructed World* (New York: M. E. Sharpe): 79-98.
- GUZZONI, Stefano (2000), “A Reconstruction of Constructivism in International Relations,” *European Journal of International Relations*, 6/2: 147-182.

- KAHLER, Miles (1997), "Inventing International Relations: International Relations Theory After 1945," DOYLE, W. / IKENBERRY, G. John (eds.), *New Thinking in International Relations Theory* (Colorado: Westview Press): 20-53.
- KEYMAN, Fuat E. (2005), "Kimlik ve Demokrasi," ERALP, Atila (der.), *Devlet ve Ötesi* (İstanbul: İletişim): 217-250.
- KEOHANE, Robert (1988), "International Institutions: Two Approaches," *International Studies Quarterly*, 32/4: 379-396.
- KUBALKOVA, Vendulka / ONUF, Nicholas / KOWERT, Paul (1998), "Constructing Constructivism," KUBALKOVA, Vendulka / ONUF, Nicholas / KOWERT, Paul (eds.), *International Relations In A Constructed World* (New York: M. E. Sharpe): 3-21.
- LAPID, Yosef (1989), "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in a Post-Positivist Era," *International Studies Quarterly*, 33/3: 235-254.
- McSWEENEY, Bill (1999), *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations* (Cambridge: Cambridge Uni. Press).
- NAVON, Emmanuel (2001), "The 'Third Debate' Revisited," *Review of International Studies*, 27: 611-625.
- NEUFELD, Mark A. (1995), *The Restructuring of International Relations Theory* (Cambridge: Cambridge Uni. Press).
- ONU, Nicholas (1998), "Constructivism: A User's Manual," KUBALKOVA, Vendulka, / ONU, Nicholas / KOWERT, Paul (eds.), *International Relations In A Constructed World* (New York: M. E. Sharpe): 58-78.
- REUS-SMİT, Chris (1996), "The Constructivist Turn: Critical Theory After The Cold War," *Canberra: Australian National University, Dept. of International Relations Working Paper*, No. 1996/4.
- RUGGIE, John Gerard (1988), "What Makes The World Hang Together? Neo-Utilitarianism and The Social Constructivist Challenge," *International Organization*, 52/4: 855-885.
- SMITH, Steve (1996), "Positivism and Beyond," SMITH, Steve / BOOTH, Ken / MARYSIA ZALEWSKI, Marysia (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond* (Cambridge: Cambridge Uni. Press): 11-44.
- SMITH, Steve (1997), "The Self-Images of A Discipline: A Genealogy of International Relations Theory," BOOTH, Ken / SMITH, Steve (eds.), *International Relations Today*, 3rd. ed. 3. Baskı (Cambridge: Polity Press): 1-37.
- SMITH, Steve (1999), "New Approaches to International Theory," BAYLIS, John / SMITH, Steve (eds.), *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations* (Oxford: Oxford Uni. Press): 165-190.
- TANRISEVER F. Oktay (2005), "Güvenlik," ERALP, Atila (der.), *Devlet ve Ötesi* (İstanbul: İletişim): 107-123.
- WAEVER, Ole (1996), "The Rise and Fall of The Inter-paradigm Debate," SMITH, Steve / BOOTH, Ken / ZALEWSKI, Marysia (eds.), *International Theory: Positivism and Beyond* (Cambridge: Cambridge Uni. Press): 149-185.
- WAEVER, Ole (1998), "The Sociology of a Not So International Discipline: American and European Developments in International Relations," *International Organization*, 52/4, Autumn, 1998: 687-727.
- WALT, Stephan M. (1998), "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram," *Foreign Policy: Bilginin Ufukları* (Bahar 1998) (İstanbul: Bilgi Üni. Yayınları) (Çev.: Başak Çalı): 14-29.
- WENDT, Alexander E. (1987), "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory," *International Organizations*, 41/3: 335-370.
- WENDT, Alexander (1992), "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics," *International Organizations*, 46/2: 391-425.

- WENDT, Alexander (1994), "Collective Identity Formation and The International State," *American Political Review*, 88/2: 384-396.
- WENDT, Alexander (1995), "Constructing International Politics," *International Security*, 20/1: 71-81.
- WENDT, Alexander (1996), "Identity and Structural Change in International Politics," *The Return of Culture and Identity in IR Theory* (London: Lynne Rienner Publisher): 47-64.
- WENDT, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics* (Cambridge: Cambridge University Press).
- WIENER Antje (2003), "Constructivism: The Limits of Bridging Gaps," *Journal of International Relations and Development*, 6/3: 252-275.
- YALVAÇ, Faruk (2005) "Devlet," ERALP, Atila (der.), *Devlet ve Ötesi* (İstanbul: İletişim): 15-51.
- YURDUSEV, Nuri (2005), "Uluslararası İlişkilere Teorik Bakmak," *Uluslararası İlişkiler* (Cilt 2. Sayı 6): 157-163.